

vlastitom radu on zagovara “kulturnu povijest politike” (*Kulturgeschichte der Politik*), kao koncept sagledavanja kulturnohistorijskih procesa u politici. Jednostavnije rečeno, pokušava odgovoriti na pitanje kako koristiti “kulturnu povijest politike”, a da se u njoj upotrijebi “meko” strana “kulture” i “tvrde” činjenice političke povijesti. Također se zalaže za razvoj kulturnopovijesnih perspektiva – etnološki, diskursno-teorijski pogled na sve političko – slično kao na svim područjima socijalne povijesti. Stoga se u radu raspravlja o različitim pristupima političkoj povijesti, sadržajno i metodološki određuje što podrazumijeva “kulturna povijest politike”, kako i na kojim područjima se ona može upotrijebiti, te konačno upozorava na neke probleme i prigovore ovom konceptu. Promatrajući pristupe političkoj povijesti, autor ih indentificira kao: povijest “velikih” ljudi i događaja, povijest političkih ideja, političku kulturu, te svaku od njih detaljnije razmatra. S političkom kulturom usko povezuje “kulturnu povijest politike”, koja se od ostalih pristupa razlikuje etnološkom perspektivom i komunikacijsko-teorijskim ograničenjima. Stoga autor promatra “kulturnu povijest politike” u četirima dimenzijama: rituali i simbolična predstavljanja, politika kao područje djelovanja i komunikacije, komunikacija političkih diskursa i govornih struktura, te povijest opažanja politike koja može neposredno utjecati na povijest mentaliteta politike. Konačno, upozorava na neke probleme pristupa “političke kulturne povijesti” i zaključuje da kulturno-historijski pogled promatra politiku kao mrežu značenja, simbola i diskursa, u kojoj se konstruira stvarnost.

Posljedni članak u “Diskussionsforumu”, raspravlja o odnosu prošlosti i sadašnjosti, poimanju prošlosti u sadašnjosti i njezinoj viziji iz perspektive današnjeg povjesničara.¹⁵ Kao temelj za rad o ulozi historije u vremenskim okvirima prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, te usmjerenju historijskog razmišljanja o ovim problemima, autor uzima pitanje upotrebljivosti povijesti za život. U središtu njegova razmatranja nalaze se pitanja može li jučer biti bolje i ima li povijest *happy end*. Upravo teorijskim razmatranjem i analizom odnosa povijesti i prošlosti autor nudi odgovore na postavljena pitanja.

Na kraju treba naglasiti da bi temeljitiji prikaz GG-a svakako zahtijevao jednu opširniju radnju, poglavito zbog zanimljivosti članaka i bogatstva informacija u njima. Isto tako, potrebna je i detaljnija i sveobuhvatnija analiza članaka, budući da rasprave ovakve vrste u hrvatskoj historiografiji nisu česte, pa bi joj uvid u nove pristupe i teorijske pravce višestruko koristio.

Ivan MAJNARIĆ

¹⁵ Jörn RÜSEN, “Kann Gestern besser werden? Über die Verwandlung der Vergangenheit in Geschichte”, GG, Heft 2, 2002., 304.-321.

Čedomir VIŠNJIĆ, *Partizansko ljetovanje*, Srpsko kulturno društvo Prosvjeta, Zagreb 2003., 487 str.

Knjiga koja se ovdje prikazuje, opisuje sudbine triju istaknutih članova NOB-a, a zatim visokih funkcionara u Vladi Narodne Republike Hrvatske (NRH): Radu Žigića, komesara VI. ličke divizije, Glavnog štaba Hrvatske, II. armije JA, nakon rata ministra industrije, Duška Brkića, ratnog zamjenika Centralnog komiteta Komunističke Partije Hrvatske (CK KPH), nakon rata potpredsjednika Vlade zaduženog za privredu, te Stanka Opačića Čanicu, partizanskog komandanta s Korduna i poslijeratnog ministra šumarstva. Višnjićeva interpretacija života i djelovanja triju glavnih protagonista

smještena je u razdoblje od 1945. do 1950. godine, koja ne pokazuje samo biografske elemente trojice visoko pozicioniranih poslijeratnih političara srpske nacionalnosti, na čemu autor inzistira i temelji cijelu priču, već problematizira široki društveno politički aspekt, što je najvidljivije u drugom poglavlju. Knjiga je sadržajno podijeljena na sedam poglavlja. Na str. 9-46 nalazi se prvo poglavlje u kojem se problematiziraju prilike predratnog, ratnog i vremena neposredno nakon rata u tematskim okvirima Banovine, rata i ulaska pobjednika u gradove.

«Elementi svakodnevnice», (str. 47.-112.), iznimno je zanimljivo poglavlje u kojem nam autor iznosi pregršt problema s kojima se susretalo stanovništvo nakon rata. Iza sugestivnih podnaslova «Mast», «Cipele», «Bajte», «Škole», «TBC» i «Žene» rasvjetljuje nam se prehrana stanovništva, mogućnosti odijevanja i obuvanja, udomljavanja, obrazovanja, higijenskih navika i medicinske zaštite stanovništva te na poslijetku ulogu i položaj žene u novim prilikama. Život je doista tih poratnih godina gledano iz današnje perspektive bio surov. Navest ćemo neke od primjera koji to potvrđuju. «Pojavile su se i specifične bolesti zbog poremećene ishrane, dječji proljevi i anemije u gradu i avitaminoze na selu. Mlijeko je na putu od seoske staje do potrošača u Zagrebu doživljavalo pravu sanitarnu i kvalitativnu katastrofu, naročito u ljetnim mjesecima... i samo je prisilna dijeta čuvala zdravlje naroda.» (str. 59.) Opskrba sapunom bila je jedna od najkritičnijih opskrbnih točaka, tako da osnovni higijenski uvjeti nisu mogli biti na nekoj zavidnoj razini. Vidljivo je to i iz izvještaja partijske istražne komisije, koji su dali članovi Organizaciono-instruktorske uprave CK KPH koja je 1951. godine obišla partijske organizacije državnih ustanova, tvornica, bolnica i sela kotareva Dvor i Sisak. U jednom dijelu izvještaja stoji sljedeće: «Članovi ŠIP-a u Kosni su toliko prljavi, da su na partijskom sastanku iznosili da se po mjesec i više dana ne presvlače, a barake u kojima oni spavaju još su prljavije nego barake ostalih radnika.» (str. 100.)

«Elementi politike» (str. 113.-186.), treće je poglavlje koje se bavi subjektima i mehanizmima druge faze revolucije, a govori o «Komunističkoj partiji Hrvatske, sabiralištu sve političke bijede hrvatskog XX vijeka». (str. 113.) Preplašenost puka tih poratnih godina bila je vidljiva gotovo u čitavom nizu pokazatelja. Kako su «mali ljudi» doživljavali novu vlast govori pregršt podataka od kojih je kao jedan od najzanimljivijih i ujedno i najčešćih bilo upisivanje po jednog člana porodice u Partiju da se pokaže lojalnost s jedne strane, a ostali bi s druge strane, u slučaju preokreta ostali nekompromitirani. Ono što krasi ovo poglavlje velik je broj statističkih podataka; kretanje brojnog stanja partijskog članstva 1945.-1948. s obzirom na nacionalnost, socijalni status i obrazovanje. Posebno je zanimljiv pregled beletrističkih izdanja u NRH u razdoblju 1945.-1949. godine u kojem je na najbolji mogući način oslikana tadašnja orijentacija vladajuće strukture. U gospodarskom segmentu autor nam donosi podatke o proizvodnji izabranih roba po glavi stanovnika u zemljama Evrope i FNRJ, te na taj način dobivamo mogućnost komparativne analize danih parametara. Također nam pokazuje odnos službenih otkupnih cijena i onih na slobodnom tržištu, oko 1950. godine. Iz obilja ironičnih primjedbi autora navest ćemo jednu ilustrativnu vezanu uz problem otkupa žitarica na području GK Vinkovci: «Otkup je dobro organizovan i izvršen je iznenada...» (str. 164.) Ukratko možemo reći da autor zatim iznosi pravosudne, informativne, gospodarske i međunacionalne prilike. Osvrnut ćemo se na ovo potonje. Ono o čemu se cijelo poslijeratno vrijeme izbjegavalo govoriti, zacijelo je pitanje nacionalnog nezadovoljstva i Srba i Hrvata u novim uvjetima. «Iz Srema stalno stižu vijesti o osvetničkim tendencijama kod Srba, zatim da u okružnom odboru nema proporcionalnog broja Hrvata jer rukovodioci Srbi tvrde da poštenih Hrvata nema i da sa ovim jednim imaju muku.» (str. 177.)

«Elementi autonomije» (str. 187.-262.) problematiziraju tri teme: Srpsku pravoslavnu crkvu, Srpsko kulturno društvo i pobunjenike protiv nove vlasti u podnaslovu «Šubara».

Srpska pravoslavna crkva nakon Drugog svjetskog rata dijelila je sudbinu svih drugih duhovnih institucija. Bio je to u osnovi sukob nepomirljivih svjetonazora. Autor problematizirajući uvjete i mogućnosti svećenstva i vjernika Srpske pravoslavne crkve u Hrvatskoj zaključuje kako je vjerojatnost obnove tog dijela života bila nikakva. To se događalo u uvjetima opće protureligijske mobilizacije i pravog rata provedenog protiv Katoličke crkve (str. 195.).

Dvojica pobunjenika protiv novih prilika Đoko Mioljević Šubara i Mile Devrnja pripadali su partizanskom oficirskom kadru ili točnije onim dijelovima boraca koji su nakon kratkog vremena nezadovoljni prilikama ponovo uzeli pušku u ruke i vratili se u šumu. Višnjićeva je namjera ovdje, kao i u gotovo svakom drugom poglavlju u cjelini ili djelomično, staviti u korelaciju one događaje i ljude koji su u opisanom razdoblju počeli s izdavanjem iz Titove kolone u isto vrijeme kada i trojica srpskih ministara. Teško se složiti s tako postavljenom tezom. Najvidljivije je to upravo na ovom mjestu gdje se pokušavaju staviti pod isti nazivnik ljudi koji su participirali u najvišim državnim institucijama i bili njezin vrlo bitan dio s onima koji su svoje nezadovoljstvo često liječili ispijajući proizvod dobiven destilacijom provrele fermentirane komine, najčešće šljivine, za šankom seoskih gostionica ispunjenih dimom jeftinih cigareta. A kada bi te panaceje nestalo, Đoko Mioljević, stari ratnik, dao je sebi toliku slobodu da drugima koji bi mu se našli na putu jednostavno prostrela glavu. Koliko god bijesa bilo u njemu, nalazimo vrlo malo olakotnih okolnosti koje bi ga opravdale. U slučaju Mile Devrnje vidljiv je njegov poratni zaokret, iz komunista prešao je u tabor žestokih protivnika onoga za što se borio sve godine ustanka, zagovarajući borbu protiv nove vlasti i društvenog uređenja. Povežemo li sumnju ministara u snagu države u kojoj su imali značajne funkcije s buntovništvom navedenih pojedinaca, možemo shvatiti i reakciju onih koji su čvrsto čuvali novonastalu državu. Primjerice, ako se na taj način postavi priča, ishod će biti dijametralno suprotan od autorova. U konačnici nije li to bila borba za golu egzistenciju jedne novonastale državne tvorevine?

U zadnjem poglavlju «Izlaz» (str. 263.-368.), u potpoglavlju «IB» Višnjić pokazuje okolnosti pod kojima je jugoslavenski sistem ušao u sukob s do tada svojim ideološkim patronom Sovjetskim Savezom, te na poslijetku ustao protiv pristaša rezolucije IB-a u svojim redovima. Ovdje su zanimljivi podaci Uprave državne sigurnosti za Hrvatsku koja je uputila 16 grupa svojih kažnjenika na radilište na Golom otoku u razdoblju od 1949. do 1954. Prema jednom od podastrih Udbinih materijala iz 1964. godine proizlazi kako je na prostoru čitave Jugoslavije kažnjeno 30 113 pristalica IB-a, od čega je na izdržavanju kazne umrlo otprilike 400 ljudi. Saznajemo ovdje i to da je 1950. godina bila prva u kojoj se na prvomajskoj svečanosti nisu nosile Staljinove slike.

U pretposljednem potpoglavlju zadnjeg poglavlja pod naslovom «Trojka» autor objašnjava osobne kontakte između triju ministara. Na saslušanju su izjavili kako su se, prije nego što su bili izolirani, uglavnom družili po regionalnom ključu, Žigić s Ličanima, Opačić s Kordunašima, a Brkić sa Slavoncima. Na nizu primjera Višnjić o ministrima, posebice o Žigiću, govori kao o internacionalistima, no ovaj iskaz tu tvrdnju dovodi u pitanje. Način rada rukovodećeg kadra u ovoj situaciji možemo sagledati iz zapisnika sjednice biroa CK KP Hrvatske, održane dana 26., 27. i 29. kolovoza 1950. na kojoj je glavna točka dnevnog reda bilo razmimoilaženje Rade Žigića s linijom CK KPJ. Na sjednici su osim predstavnika iz Hrvatske bili pristini i članovi politbiroa CK KPJ: Aleksandar Ranković i Edvard Kardelj.

U Epilogu (str. 363.-367.), ističe se da su okolnosti uspona i pada ministara bile i u tome što su djelovali i razmišljali na razini Hrvatske u jednom od njezinih najtežih razdoblja u suvremenoj historiji te, nastavlja autor, njihov pad simbolizira kraj revolucionarnog vremena i početak oporavka Hrvatske i Srbije kroz korištenje Jugoslaviji. (str. 364.)

Prilozi na str. 369.-386., sadrže fotografije, veliki broj radova kao prijedlog za sinkrono čitanje, bibliografiju i indeks imena.

Dokumenti na str. 387.-478., donose jedanaest zanimljivih materijala: Srpska banka Zagreb: Predstavka, Ana Ćelap: Rad knjižare Ćelap tokom rata, Srpsko pjevačko društvo Sloga: Žalba, Informativni razgovor s Radeka Milanom, Indeks zabranjenih knjiga, Agitprop protiv staljinizma, Gojko Nikoliš: Izvještaj o obilasku kotara Vrginmost, Rade Žigić: Govor na svečanoj akademiji povodom 32-godišnjice velike Oktobarske revolucije, Stanko Opačić: «Sočinjenje», Bogoljub Rapajić: Zapisnik o partijskoj istrazi, Đurđe Bošković: Predlog za obnovu srpskih manastira u Hrvatskoj, Dušan Brkić: Zapisnik sa suđenja.

Partizansko ljetovanje knjiga je nastala mješavinom dijelova regionalnih historija, psihološkim portretiranjem pojedinaca važnih za kontekst te velikim brojem arhivskoga gradiva, najviše tajnim policijskim izvještajima. Velika manjkavost djela je u tome što se autor nije služio uobičajenim znanstvenim aparatom tako da nije moguće otkriti podrijetlo gotovo niti jednog citata, točnije, arhiva, arhivskog fonda ili literature. Primjetno je i Višnjićevo izrazito antikomunističko stajalište u raščlambi poratne povijesti. Ako uzmemo slavnu Tacitovu izjavu *sine ira et studio* kao nepisano pravilo kojega bi se svaki povjesničar ili onaj tko opisuje prošle događaje trebao pridržavati, mišljenja smo kako je autor pristupio temi upravo suprotno od toga. Vidljivo je to u mnogim ironičnim primjedbama, na račun novonastalog poretka. Višnjićev rad je zasigurno nastao višegodišnjim istraživanjem i pisan je s izrazitim literarnim talentom, no on je u najvećoj mjeri plod strasti, a konačan rezultat je, teško je oteti se tom dojmu, pobjeda emocija nad nepristranošću.

Tomislav ANIĆ

Dejan JOVIĆ, *Jugoslavija država koja je odumrla*, Prometej (Zagreb) i Samizdat B92 (Beograd), 2003., 531 str.

Knjiga Dejana Jovića još je jedan rad o raspadu Jugoslavije prvotno nastao kao doktorska disertacija, obranjena na London School of Economics 1999. godine. Djelo koje se ovdje prikazuje produkt je četverogodišnjeg preddoktorskog i trogodišnjeg postdoktorskog istraživanja, temeljenog ponajviše na razgovorima autora vođenih s političkim akterima opisanih događaja, te objavljenim memoarima, dnevnicima, knjigama, intervjuima i napisima nekih od sudionika samih događaja. Svjesni broja radova u proučavanju ovoga toliko provokativnog i složenog problema od strane domaćih i inozemnih istraživača nadamo se kako će Jovićevo djelo biti izazov svima koji mogu nešto kazati o bilo kojem aspektu nastanka, života i pada jedne tvorevine koja je obilježila dobar dio prošlog stoljeća, osobito onog od 1945. do 1992. godine. Tom problematikom dosada su se najviše bavili novinari ili sami sudionici događaja kroz svoja memoarska djela.

Na samom početku djela Jović je u prvom poglavlju «Kritička analiza postojećih interpretacija» (23.-103.) analizirajući dosadašnje radove na temu o razlozima i